

Руденко О.М.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-2807-1957

Максак В.І.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0004-4608-8180

СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Стаття охоплює аналіз демократизаційних процесів, що розвиваються в Україні, в контексті пострадянського переходу до більш відкритого та залученого суспільства. У статті розглядається динаміка та ключові аспекти процесу демократизації, в тому числі реформування правової системи, зміцнення прав людини, розширення медійної свободи, а також децентралізація влади. Наголошено, що демократичні зміни мають бути забезпечені не лише державною політикою, а й включати залученість та відповідальність кожного громадянина. Демократичні зміни розглядаються як інструменти для підвищення прозорості, забезпечення громадянської участі та впровадження відповідального управління на всіх рівнях. Розкрито розуміння поняття «демократизація суспільства» та висвітлено його тісний зв'язок з правами людини. Процеси реалізації демократії в Україні представлено в тісному зв'язку з євроінтеграційними напрямками розвитку. Окреслено політику демократизації суспільства в Україні та внутрішні і зовнішні виклики для її реалізації. Представлено основні кроки демократизації суспільства (політична реформа, судова реформа, медійна свобода, децентралізація влади, захист прав людини), їх характеристику та складові цього процесу. У статті також актуалізується міжнародний контекст, аналізується вплив європейської інтеграції та міжнародної підтримки на демократичний розвиток України. Особлива увага приділяється зовнішнім та внутрішнім викликам, які впливають на демократизацію, зокрема політичній нестабільності, корупції, економічним складнощам та військовим діям. У статті акцентовано увагу на окремих фактах: громадяни України продемонстрували зростання підтримки демократії; реформа децентралізації в Україні відіграла ключову роль у демократизації управління; відбувається залучаючення місцевого населення до прийняття адміністративних рішень; зміцнення взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державним управлінням; демократизація України супроводжувалася значними культурними та суспільними змінами; зовнішні суб'єкти відіграли певну роль у просуванні демократії в Україні. Наголошено на необхідності подальшого аналізу та моніторингу демократичних реформ з метою їх удосконалення та адаптації до сучасних викликів.

Ключові слова: демократія, демократизація суспільства, права людини, реформування, демократичні ініціативи.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У фокусі України, демократизація суспільства є фундаментальним процесом, що визначає взаємодію між громадянським суспільством та державним апаратом. Цей процес ґрунтується на принципах демократії, які включають не тільки визнання і захист прав громадян, але й обов'язки та взаємну повагу до свободи інших. Сутність демократизації в Україні полягає в активній участі громадян у публічному управлінні, особливо важливі у періоди криз. В цих умовах, формування правової держави стає ключовим викликом, який потребує від громадян не тільки високого рівня

культури та усвідомлення своїх прав, але й глибокого розуміння своїх громадянських обов'язків. Забезпечення демократичних змін, таким чином, стає не лише державною політикою, але й суспільним завданням, що вимагає від кожного громадянина залученості та відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У відкритому доступі наявна велика кількість сучасних публікацій, які стосуються питань демократизації суспільства в Україні. У наукових колах дані питання знайшли відображення у працях таких вчених як: О. Онух (дослідження демократичних студій); І. Колупаєва (децентралізація

в процесі розбудови демократичного суспільства); А. Терзян (демократична консолідація); І. Безена (демократизація публічного управління); В. Дубовик (роль міжнародних організацій у процесі демократизації); Х. Машталір; С. Леськів (політично-правовий аналіз процесів реалізації демократії в Україні) В. Козьма (демократизація українського суспільства) та ін.

Після дослідження літературних джерел, можна стверджувати про актуалізацію питання щодо демократизації суспільства особливо в умовах криз. Погляди різних науковців в основному спрямовані на розгляд загальних питань щодо демократичних перетворень в країні, залишаючи поза увагою вагоме значення залученості суспільства до даного процесу.

Мета статті є дослідження процесу демократизації суспільства в Україні, його основних напрямків та викликів, а також аналіз ефективності впроваджених демократичних реформ і розробка рекомендацій для покращення цього процесу

Виклад основного матеріалу. Базовою запорукою успіху в зміцненні державності, зростанні рівня соціально-економічного розвитку країни постають загальні процеси залучення громадян до процесу врядування, що дозволить реалізувати основоположні принципи демократії та свободи [1]. Демократія, у звичному розумінні, – це влада народу [2]. Історично процеси демократизації в найрозвиненіших країнах світу проходили десятки і сотні років [3]. В цілому демократизація є складним та багатогранним процесом, який відбувається на тлі переходу країни від пострадянської системи до більш відкритої та залученої демократії. Цей процес не є лінійним або однозначним і може супроводжуватися значними викликами та зворотними рухами. Водночас необхідність дотримання стандартів та зобов'язань різних європейських організацій виявилися надзвичайним стимулом для країн, що демократизують, пришвидшують та поглиблюють свої внутрішні демократичні реформи [4].

Процеси реалізації демократії в Україні загалом відповідають вимогам, що диктують євроінтеграційні напрями. Однак базовим елементом успішної демократизації українського суспільства науковці вважають досягнення високого рівня співвідношення вітчизняного законодавства із правовими нормами ЄС [5].

Політика демократизації суспільства в Україні розробляється і впроваджується на різних рівнях державного управління. Ця політика спрямована

на створення відкритої, прозорої та відповідальної держави, де громадяни мають можливість активно приймати участь у політичному житті країни. Однак, незважаючи на значний прогрес, демократизація в Україні залишається вразливою до різних внутрішніх та зовнішніх викликів. Внутрішні виклики включають корупцію, владні зловживання, та економічні труднощі. Зовнішні виклики, такі як військова агресія росії, ставлять під загрозу національну безпеку та політичну стабільність.

Поняття «демократизація суспільства» стосується процесу перетворення державних і суспільних інститутів, а також культурних норм і практик у напрямі забезпечення більш високого рівня політичної свободи, рівності та участі громадян у владі [6]. Даний процес включає розширення політичних прав і свобод, таких як свобода слова, свобода зборів, право голосу, доступ до справедливого судового процесу. Головними елементами демократизації є: 1) політичний плюралізм і конкуренція, що передбачає створення умов, за яких різні політичні партії та рухи можуть вільно змагатися за владу і представляти різні інтереси в суспільстві; 2) участь громадян, що включає залучення громадян до процесу прийняття рішень, не тільки через вибори, а й через громадські обговорення, референдуми та інші форми прямої демократії; 3) права людини, що містить захист основних прав і свобод кожної особи, незалежно від її статі, раси, етнічної приналежності, релігії чи соціального статусу; 4) законність та прозорість урядування, який гарантує забезпечення того, що діяльність держави регулюється законом, відкрита для громадського контролю і критики.

Основні напрями демократизації в Україні представлені на рисунку 1.

Представлені напрями чітко відображають загальний курс країни на європейську інтеграцію і прагнення відповідати міжнародним стандартам демократії. Однак, у процесі їхнього впровадження Україна зіткнулася з численними викликами, включаючи внутрішній опір та зовнішні агресії, але продовжує демонструвати значний прогрес у цих напрямках.

Демократизація часто вимагає глибоких структурних змін в суспільстві та здатності долати опір з боку існуючих владних структур, які можуть втрачати вплив або ресурси [7]. Описуючи процес демократизації в Україні варто зосередитись на певних аспектах, а саме: 1) початок демократизації; 2) вплив революцій на процеси демократизації; 3) законодавчі та інституціональні реформи;

Рис. 1. Основні кроки на шляху до демократизації в Україні

4) свобода преси та інформація: 5) міжнародна підтримка. Тож, демократизація в Україні почала набирати обертів після розпаду СРСР, коли Україна здобула незалежність. Перший значний крок до демократизації був зроблений з прийняттям нової Конституції в 1996 році, яка заклала основи для розділення влади, багатопартійної системи та прав людини.

Ключовими моментами в процесі демократизації стали Помаранчева революція та Революція Гідності. Обидві революції були реакцією на корупцію, виборчі фальсифікації та зловживання владою, і сприяли зростанню громадянської активності та зміцненню громадянського суспільства. Дані події також спонукали до проведення реформ, спрямованих на забезпечення більшої прозорості, відкритості та відповідальності уряду.

Як зазначалося вище, одним з основних напрямків демократизації є реформування правової та судової систем. З метою боротьби з корупцією були створені антикорупційні інститути, такі як Національне антикорупційне бюро (<https://nabu.gov.ua/>) та Вищий антикорупційний суд (<https://hcac.court.gov.ua/hcac/>). Також важливим кроком стало зміцнення місцевого самоврядування через децентралізацію, що дало більше влади та ресурсів місцевим громадам.

Медійна сфера в Україні також переживає значні зміни. Свобода преси є важливою для демократичного суспільства, але в Україні вона деколи стикається з викликами, такими як тиск на журна-

лістів та медійні монополії. Водночас зростання цифрових медіа та соціальних мереж збільшило доступ до інформації та сприяло громадському діалогу.

Тож, міжнародна підтримка відіграє власну значну роль у процесі демократизації в Україні. Європейський Союз та інші міжнародні організації, такі як Рада Європи та Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), активно сприяють реформам через фінансову та експертну допомогу. Зазначене включає підтримку в правовій реформі, захисті прав людини та підвищенні урядової прозорості.

Сьогодні в Україні існують конкретні приклади розвитку демократії, що демонструють вплив громадськості на політичні рішення національного рівня. Пріоритети у даному напрямку наступні: участь громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні та у процесі формування та використання місцевих бюджетів; підтримка місцевих ініціатив, механізмів місцевої демократії, громадського контролю та підзвітності уряду; створення інноваційних електронних інструментів для стимулювання активної участі громадян; просування програми реформ на регіональному рівні; залучення до реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [8].

У 2022 році боротьба України проти російського домінування зміцнила самоідентичність її народу як безсумнівно української нації, хоча у 2022 році Україна зайняла 87-му позицію

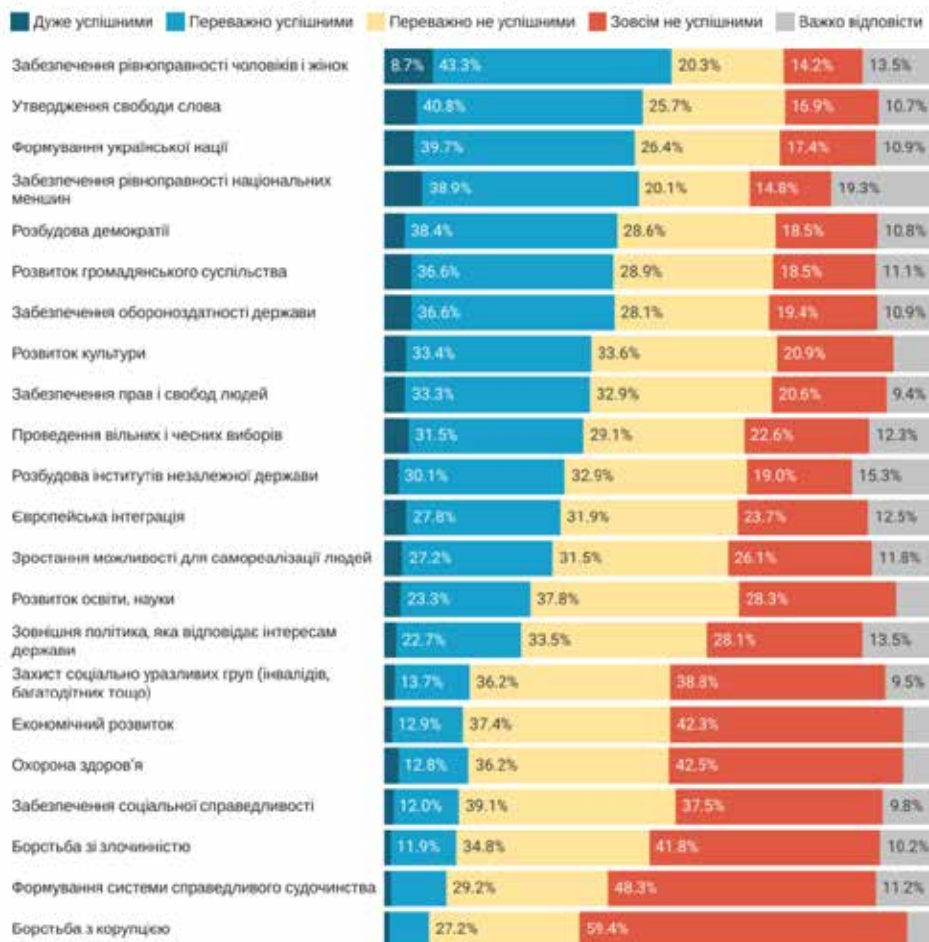
в рейтингу «Індексу демократії», втративши одну сходинку порівняно з 2021 роком [9]. У процесі аналізу результатів даного індексу, особлива увага має бути приділена ролі війни в Україні для майбутнього демократії в Європі та глобальному контексті, оскільки резистенція українського народу проти загроз демократичним цінностям підкреслює вплив та значення демократичних ідей, які сприяють консолідації суспільства.

За результатами опитування, що було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 року відносно успішними сферами, де відбулися перетворення після проголошення незалежності, названо: забезпечення рівноправності чоловіків та жінок, утвер-

дження свободи слова, формування української нації, забезпечення рівноправності національних меншин, розбудова демократії, громадянського суспільства та обороноздатності в країні (Рис. 2).

Сьогодні науковці підтверджують той факт, що демократизація суспільства в Україні є складним і багатограним процесом, на який впливали внутрішні реформи, зовнішній тиск і значні суспільно-політичні події. Підбиваючи підсумки представлено дослідження також акцентуємо увагу на наступних фактах: 1) незважаючи на політичну нестабільність, корупцію та кризи, такі як пандемія COVID-19 і російська агресія, громадяни України продемонстрували зростання підтримки демократії. Опитування вказують на значне зростання підтримки демократії з 2019 по 2022 роки [11];

Наскільки успішними, на Вашу думку, були перетворення за 30 років незалежності у кожній з наступних сфер?

Дослідження проведено Фондом "Демократичні ініціативи" спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 29 липня по 4 серпня 2021 року в усіх регіонах України винятком та окупованих територій. Опитано 2019 респондентів. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Chart: Andrii Sukharyna · Source: DIF · Created with Datawrapper

Рис. 2. Результати опитування українців щодо успішності перетворень в державі за 30 років незалежності в різних сферах [10]

2) реформа децентралізації в Україні відіграла ключову роль у демократизації управління. Залучаючи місцеве населення до прийняття адміністративних рішень, реформа мала на меті покращити регіональний і місцевий розвиток, посилити економічне відновлення та зміцнити довіру суспільства до уряду [12]; 3) ефективна демократизація в Україні вимагає міцної взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державним управлінням. Розширення електронної участі та забезпечення прозорості в державному управлінні мають вирішальне значення для залучення громадськості та довіри [13]; 4) демократизація України супроводжувалася значними культурними та суспільними змінами та триваючими конфліктами, що формують суспільну свідомість і ставлення до демократії [14]; 5) зовнішні суб'єкти, включаючи ЄС, США та транснаціональні організації, такі як політичні фонди Німеччини, відіграли певну роль у просуванні демократії в Україні.

Враховуючи вищенаведене, можемо констатувати, що демократизація – це процес, під час якого впроваджуються або зміцнюються демократичні принципи, такі як участь громадян у владі, гарантування прав і свобод, а також створення відповідального і прозорого управління. Демократизація включає: зміцнення законодавства та інститутів, які захищають права людини (реформування судової системи, боротьбу з корупцією, а також створення або підтримку організацій, що моніторять дотримання прав людини); залучення громадян до управління країною, що дозволяє їм не тільки використовувати свої права, але й активно сприяти їх захисту (громадяни мають можливість висловлювати свої думки, брати участь у виборах, та мати доступ до інформації); поширення знань про права людини серед населення (призводить до кращого розуміння і поваги цих прав); відповідальність уряду перед своїми громадянами (прозорість урядування дозволяє громадянам моніторити та критикувати дії уряду, забезпечуючи дотримання законів і правил) тощо.

Отже, демократизація суспільства не лише сприяє захисту і просуванню прав людини, але й залежить від існування міцних правових і соціальних норм, що гарантують ці права. В цьому контексті, демократизація та права людини є взаємозалежними і взаємопідсилюючими аспектами суспільного розвитку.

Для подальшого удосконалення процесу демократизації в Україні в рамках представле-

ного дослідження статті можна запропонувати наступні шляхи: продовжувати реформувати судову систему, зокрема шляхом впровадження більш жорстких критеріїв для суддівського відбору та посилення їх відповідальності; розширення практики використання електронних петицій та опитувань; інтеграцію курсів про демократію та права людини у шкільну та вищу освіту; впровадження законодавчих ініціатив, що спрямовані на захист незалежних медіа та боротьбу з монополією на інформацію; поглиблення міжнародного співробітництва з демократичними країнами та міжнародними організаціями для обміну кращими практиками та отримання технічної допомоги у процесі демократизації; розширення повноважень місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності та відповідальності місцевої влади перед громадою; розробка стратегій для захисту демократичних інститутів від зовнішнього втручання, що може включати посилення кібербезпеки та контроль за іноземними інвестиціями в критично важливі сектори тощо.

Висновки. Демократизація в Україні – це непростий процес, який вимагає постійної уваги, зусиль та підтримки, як від самої країни, так і від міжнародної спільноти. Він обумовлений змінною політичних, соціальних та культурних відносин у суспільстві, спрямованих на підвищення рівня політичної свободи, рівності та активної участі громадян у процесах управління країною. Взнявши курс на демократизацію Україна зіткнулася з численними викликами. Попри це, Україна демонструє значний прогрес у впровадженні демократичних реформ, зокрема у сфері судової системи, медійної свободи та місцевого самоврядування. Демократизація також супроводжується культурними змінами, що відображають зростаючу свідомість та відданість демократичним ідеалам серед населення. Водночас: міжнародна спільнота відіграє важливу роль у процесі демократизації України, надаючи не тільки фінансову та експертну допомогу, але й політичну підтримку, що сприяє здійсненню необхідних реформ; зовнішні загрози активізують національну єдність і сприяючи демократичній мобілізації. Тож, демократизація в Україні продовжує бути динамічним та багатогранним процесом, який потребує постійної уваги, адаптації до нових викликів та підтримки національних та міжнародних акторів.

Список літератури:

1. Безена І. М. Демократизація публічного управління та інформаційно-медійний розвиток компетентностей його посадовців. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 3 (67). С. 27–32.
2. Головченко А.В. Методологічні проблеми демократизації суспільства країн центрально-східної Європи. *Актуальні проблеми політики*. 2012. С. 203–215. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/45_2012/26.pdf.
3. Ткачук А., Ткачук О. Що таке демократія? Знати, розуміти, застосовувати. Посібник для молоді і не тільки. Київ : ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. 96 с.
4. Дубовик В. Б. Демократизація та євроінтеграція: роль ОБСЄ. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 285–288
5. Машталір Х.В., Леськів С.Р. реалізація демократії в Україні: політико-правовий аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). Ч. 1. № 2. С. 20–24
6. Радченко Л. М. Проблеми демократизації українського суспільства. 2015. С. 293–295. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36090/Radchenko_293-295.pdf?sequence=1
7. Чижова О. Демократизація суспільно-державного розвитку як прагматична орієнтація України на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Освіта регіону*. С. 39. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/109>
8. Офіційна сторінка “United Nations Development Programme”. Історії успіхів та ключові досягнення організацій громадянського суспільства в Україні. URL: 2017–2022 <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/istoriyi-uspikhi-v-ta-klyuchovi-dosyahnennya-orhanizatsiy-hromadyansko-ho-suspilstva-v-ukrayini-2017-2022>
9. Офіційна сторінка «Журнал Forbes Ukraine». Росія на шляху до диктатури, але дві третини світу нейтральні або підтримують її. Розбір «Індексу демократії – 2022» від The Economist. URL: <https://forbes.ua/svit/indeks-demokratii-2022-02022023-11488>
10. Офіційна сторінка “ukrinform.ua”. Українці назвали найбільші перешкоди для розвитку країни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3300603-ukrainci-nazvali-najbilsipereskodi-dla-rozvitku-kraini.html>
11. Onuch O. Why Ukrainians Are Rallying Around Democracy. *Journal of Democracy*. 2022. № 33. P. 37–46. URL: <https://doi.org/10.1353/jod.2022.0045>.
12. Gavkalova N., Kolupaieva I. Decentralization of public administration in the process of building a democratic society. *Public Policy and Administration*. 2018. № 17. P. 216–225. URL: <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-2-05>.
13. Bila-Tiunova L., Bilous-Osin T., Kozachuk D., Vasylykivska V. Participation of civil society in public administration: prospects for international experience implementation in Ukraine. *Humanities & Social Sciences Reviews*. 2019. URL: <https://doi.org/10.18510/HSSR.2019.7594>.
14. Terzyan, A. Towards Democratic Consolidation? Ukraine After the Revolution of Dignity. *Open Political Science*. 2020. № 3. P. 183–191. URL: <https://doi.org/10.1515/openps-2020-0015>.

Rudenko O.M., Maksak V.I. THE ESSENCE OF SOCIETY DEMOCRATIZATION IN UKRAINE

The article covers the analysis of democratization processes developing in Ukraine in the context of the post-Soviet transition to a more open and involved society. The article examines the dynamics and main aspects of the democratization process, including reforming the legal system, strengthening human rights, expanding media freedom, and decentralization of power. It was emphasized that democratic changes should be ensured not only by state policy, but also include the involvement and responsibility of every citizen. Democratic changes are presented as tools for increasing transparency, ensuring citizen participation and implementing responsible governance at all levels. The understanding of the concept of “democratization of society” is revealed and its close connection with human rights is emphasized. The processes of the implementation of democracy in Ukraine are presented in close connection with European integration directions of development. The policy of democratization of society in Ukraine and the internal and external challenges for its implementation are outlined. The main steps of democratization of society (political reform, judicial reform, media freedom, decentralization of power, protection of human rights), their characteristics and components of this process are presented. The article also updates the international context, analyzes the influence of European integration and international support on the democratic development of Ukraine. Particular attention is paid to the external and internal challenges that affect democratization, including political instability, corruption, economic difficulties, and military action. The article focuses on individual facts: citizens of Ukraine have demonstrated growing support for democracy; the decentralization reform in Ukraine played a key role in the democratization of governance; local population is involved in making administrative decisions; strengthening of interaction between institutions of civil society and state administration; the democratization of Ukraine was accompanied by significant cultural and social changes; external actors played a role in promoting democracy in Ukraine. The need for further analysis and monitoring of democratic reforms with the aim of their improvement and adaptation to modern challenges is emphasized.

Key words: democracy, democratization of society, human rights, reforms, democratic initiatives.